

„მუხნა“ ხეჭურა

კ. თავართქილაძის წიგნის მაღაზიის გამოცემა № 56.

თავდგირიძიანთ გვარის ღალატი

და

ალი ფაშა თავდგირიძე

..ნახამ ჩვენ ბედ-შაობას,
ჩვენს ერთობას დარღვეულს!“
ილ. ჭავჭავაძე.

ახალ-სენაკი

კ. თავართქილაძის სტამბა

1896

თავდგირიძიანთ გვარის ღალატი

და

ალი ფაშა თავდგირიძე

„ნახამ ჩვენ ბედ-შაობას,
ჩვენს ერთობას დაწლებულს!“
ილ. ჭავჭავაძე.

36571

ახალ-სენაკო
სტამბა კ. თავართქილაძისა
1896

Дозволено ценз. Тифлисъ 22 декаб. 1895 г

ალი ფაშა თავდგირიძე

ეს ამთა ვითარებამ საქართველო აღამაღლა, დააწინაურა, შინაგან და გარეგან ძლიერის ძალოვნებით შემოსა. ერთ დროს ქართველნი თანაბარნი იყვნენ ძველის განათლებულ სახელმწიფოებისა. ქართველნი ვანვითარების მხრით მალე აღვიდნენ უმაღლეს წერტილამდის. საქართველოს ერი მოირთო სწავლა მეცნიერებით, ხელოვნებით, მხატვრობის ცოდნით, ჩუქურთმის კრთთ, მიწის მზომელობით, ექიმობით, სამხედრო ძალით, მოქალაქობით და მამულის მოყვარე გლეხ-კაცობით. ქართველი ერი და საქართველო რომ ისეთის ძლიერებით იყო გარემოცული, ამას აშკარათ ამტკიცებენ დღევანდლამდე აქა იქ დარჩენილნი უზარმაზარნი ეკლესია, ციხე-კოშკ-მონასტრები და ხიდები. ასე იცის ერთობამ და ერთობის ძალამ. ეს ნაშთნი მოწამენი არიან

იმ წუთების, როცა ამაღლდა ჩვენი სამშობლო და ამასვე ხატავს შემდეგი:

„აქ დაბლა მე ვარ მის მოწამე და იქ მაღლა ცა, როგორც ამაღლდა საქართველო, როგორც დაეცა“
გავიდა ხანი და ჟამთა ვითარებამვე დასცა საქართველო და სასტიკათ დააუძღურა ქართველი ბარეშე მოსეულ მტრებთა მეოხებით შინათ ავიშალენით, ერთი ოჯახის და ტომის შვილებმა ერთმანეთს დაუწყეთ ქეჯნა და ლალატი, კერძო პიროვნულის ანგარიშებით გატაცებულე ბმა უღალატეთ ქვეყანას და ერის ერთობის საქმეს და ჩვენის ხელით ჩვენს თავზე ვქმენით ის რაც ჩვენზე მოსეულს მტრებს უნდა ექმნათ თავიანთის ხელით. უკანასკნელ ჟამს ქართველთა შვილებს ისე გაგვიღალდა გული, ისე გარდაგვებანა წმინდა გულის ძეგრა, ისე შევიცვალენით და ისე გადავსხვაფერდით, რომ თვით ჩვენვე გავხდით ჩვენის სამშობლო ქვეყნის მტერი, ჩვენი მამულის დამაქცევარი, ჩვენს მოსისხლე მტრებს მივენდ-მოვენდევით, მათ დროშის ქვეშ შეველით, მათ ერთგულებას და სამსახურს მივეცით თავი, მათგან ველოდით ჩვენს შვებას, ამაღლებას და დიდებას, ქვეყანა და ერი თითქმის გავყიდ გავცვალეთ. ამაზე სიტყვა პოეტმა: „შენ იცა, რომ ამშვენებ, შენს დამტუპველს ოსმალებს.“

ყველა ეს გულმოსაკლავ და სამწუხარო მოგონებანი მკაცრათ გველობენ და გვაგონდებიან მაშინ, როცა კი ჩვენ მოვიგონებთ დასავლეთ ქართველთა და საქართველოს ბედს, ოსმალთაგან ამ ერისა და ადგილების დაკავებას, მათგან ატეხილ დიდის ხნის ბრძოლას და უკანასკნელ ქართველთა ისე დამორჩილებას და დაუძლიურებას, რომ ქართველნი თვით გახდნენ მტერნი ქართველობისა, საქართველოსი, ქრისტიანობისა და გუშინ წინ თავის სამშობლოსაგან გამდგარი ქართველი, სჯულიდამ, მამულიდამ, ეროვნებიდამ ხელ აღებულო, დღეს თავის ტომისავე ქართველს და საქართველოს მტერს წინ მოუძლოდა და ყველაფრის დანთქმა დანაცრებას უქადდა. ასეთ პირებს, ასეთს იუდა გამცემლებს, გულსა და სულს გარდაბანილებს და გაფუჭებულებს, ჩვენ, ჩვენს ისტორიაში ასობით და ორასობით ვპოვებთ.

ამას ჰგლოვობს ჩვენი ისტორია, ამას ჰკენესიან ჩვენი მგონები, ამას სწუხან ყველა ჩვენი მოწინავე მამულის შვილები და მწერლები. ამას შეეხო ბ. ნიკოლოზ ნიკოლაძე 1873 წ. ამასვე შეეხნენ მრავალნი სხვანი და ამასვე მისვტირი მე. ვსდგევარ არსიანის მთაზე, ვუმზერ მთელ დასავლეთ საქართველოს, ვტირიმწარეთ,

გული ვერ მითმენს, ვსწყევლი ჩემს გაჩენის
დღეს და ასეთ სამგლოვიაროს მღელვარებით
აღვსებულს... მაგრამ რას ვიზამთ, ეს არს მხვე-
დრი მისი, ვინც ჩვენს სამშობლოს გაიცნობს,
ნამეტურ დასავლეთ საქართველოს ოსმალთაგან
მთლათ ფერფლათ ქცეულს.

II.

ჩვენის დიდებულის სამშობლოს საუბედუ-
როთ, საკმარისად განვითარებულს და ამაღლე-
ბულს ქართველების დასალუბათ, ზოგიერთის
ჩვენის ჩვილის მეფეებისაგან, საქართველოში
იწყეს თავად-აზნაურობამ გამრავლება. ამ გამ-
რავლებას საქართველოსთვის მეტათ ცუდი შე-
დეგი მოჰყვა, რადგანაც თავად აზნაურებში
ათი და ოცი თუ რიგიანი პირები იყვნენ, მი-
ტომ მის მაგიერ ასობით ურიგო და უხეირო
პირებიც ჩნდებოდნენ, რომელნიც თავიანთ
უმადლესის გვარ შთამაოებით და მედიდურებით
ყოველთვის მერყეობაში იყვნენ შთაცვივნუ-
ლი, გონება და ხასიათით გალადებულნი აქა იქ
ლტოლვას ეძლეოდნენ და პირად სიამოვნების
გამო მეცადინეობას, ბრძოლას და ათას ნაირს
ხრიკებს, რომ ერთს მეორესთვის გაესწრო წინ,

ერთი დაწინაურებულიყო და მთელი ქვეყნის ბედი ხელთ ეპყრა. ამის მოსაპოვებლათ იგინი აღარაფერს ერიდებოდნენ, ყოველნაირს ღონისძიებას ხმარობდნენ, თვით მეფისა და ქვეყნის ღალატსაც, ოღონდ კი იგი ერთი ამათგანი დაღუპულ ქვეყნის რომელიმე კუთხის მფლო ბელათ გამხდარიყო.

ასეთ პირებს მზე და მთვარე გაუბრწყინდათ მაშინ, როცა საქართველო უძღურებას მიეცა და გარეშე მოსეულ მტრებმა გვიწყეს აოხრება, ამ გარეშე მოსეულ მტრებისთვის საჭიროანი იყვნენ შინათ გამცემელნი, იუდანა და აგერ ამათ მალე ჰპოვეს ჩვენს ერისთავებში ქართველთა მოღალატენი, ქართველთა მეუკადრისენი, ქართველთა მგმობელნი და დამნაცრებელნი. ბალაღებულთა ქართველთა ზოგთა იწყეს მტრის ერთგულება და ქართველთა ორგულება, მტრებმა ესენი ისე აღბორგეს, ისე აღამხედრეს ბილწის გონებით და ჰაზროვნებით, ისე მოდრიკეს და გაამხეცეს ეითარცა დაბრმავებულნი და ბნელსა შინა მავალნი იუდანო.

მს რომ ასე არ ყოფილიყო, მაშინ ჩვენს სამშობლოს რა გაჭირება უნდა მოსვლოდა? სრულიად არაფრის. იგი გაძლიერდებოდა, წინ წავიდოდა და ამაღლდებოდა ყოველნაირის

ძალოვნებით, მაგრამ ასე იცის იქ, სადაც მოწინავე ძალა ეცემა, სადაც ის ჰკარგავს სულის სიმაღლეს, მამულის სწორ ჭეშმარიტს სიყვარულს, უზომო პატრიოტობას და ერთ უბრალო რამის გამო, ერთ რამ კერძო სიამოვნების გულისთვის ქვეყნის ღალატს და ბოროტებას ეძლევა.

ზარემოებამ ესენი ისე შესცვალა, ისე გადაასხვაფერა, რომ მათ მალე დაუწყეს ურჩობა თვით მეფეებს, ესენი არას ეპოებოდნენ მათ, მთავრების მორიდება ხომ სულ არ ჰქონდათ, ყოველი მათგანი იმ ანგარებით იყო გარემოცული და აღბორცებული, რომ მე თვით ვარ ამა და ამ ხეობის თავადი, მთავარი და მეფეო, მე თვით მაქვს ჩემს ხეობაში ჩემი საკუთარი კოშკი, ციხე და ტაძარი. რად მიწნდა მთავარი, რას ვაქნევ მეფეს. ჩემის მხრის ერის ბედი ჩემს ხელში უნდა იყოს, მეფეც მე უნდა ვიყო და კანონ მდებელიცაო!

ჩვენდა საუბედუროთ ჩვენს სამშობლოში ასეთი მოღალატე პირები იქამდის გამრავლდნენ და გახშირდნენ, რომ ესენი აღარც მეფეს ეპოებოდნენ და აღარც ბატონიშვილებს, ამათ მეფეები ხელზე დაიხვიეს, ჰამპულათ გახადეს, მეფე ამათ სიტყვის და ძალის მორჩილებას მიეცა,

ამათ როცა სურდათ მეფეს მაშინ დასვამდნენ ტახტზედ, როცა უნდოდათ ჩამოაგდებდნენ, გარეშე მტრებსაც ეს სურდათ, ამათაც ეს უნდოდათ, იგინი ამის მეტს სხვას არას ეძიებდნენ. ეს იყო მათთვის სასარგებლო და სანატრი, ამას მოითხოვდა მაჰმადიანთა პოლიტიკა.

ჩვენი მეფეები საბრალო არსებებათ შეიქმნენ ერისთავების წინაშე, მათ აღარათვის ძალა არ ჰქონდათ. ხანდისხან კი ჩნდებოდნენ ისეთი გულოვანი მეფეები, რომლებიც შინათ მოლაღატე პირების გაცემას მრისხანეს თვალით უმზერდნენ, რისხვას სცემდნენ მათ ბოროტებას და თავისუფლათ ნაფარდობის ნებას არ აძლევდნენ, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ასეთ გმირი მეფეები ჩვენს ქვეყანას უკანასკნელს საუკუნოებში ხშირათ აღარ ევლინებოდნენ, ამიტომ ერისთავები და სხვა კეთილშობილ სისხლნი ჩადიოდნენ იმას, რაც მათ სიამოვნებით სავსე გულსა და სულს ენატრებოდა, ერთი უბრალო ამათი შური და მტრობა ჰბადავდა ქვეყნის აღრევას და ჟღერა წყვეტას, მაგალითებრ: ერთის თავადის ქალი რომ მეორე თავადის შვილს სდომნიყო შესართავად და შესამე ოჯახის შეიჭრს შეერთო, მაშინ ამათში ჩხუბი და რძი ატყდებოდა და ამ სამი ოჯახის გლეხკაცობა ერთ

მანეთს ჟღერდნენ და სწყვეტდნენ, ერთი გვარის ხალხი, ხშირათ ნათესავნიც კი თავიანთ ბატონების მეოხებით მტრებათ უჩნდებოდნენ ერთ მანეთს და უწყალოდ ჟღერავდნენ! ასეთ მებატონეთაგან ვინ იცის რა ნაირი ვნება არ მოსდიოდა საქართველოს და ნამეტურ გურია იმერეთს. აი ასეთ მოღალატე და გალალეზულ გვართა რიცხვს ვკუთვნიან თავადი თავდგირიძეები.

თავდგირიძეები იმერეთში ძველათვე იქმნენ ცნობილნი და მეთვრამეტე საუკუნეში საკმარისათაც ამალდა ეს გვარი. ამათ ბინათ სადგური იყო გურისაკენ, ესენი გურიის მთავართაც ენათესავებოდნენ და ხშირი მისვლა მოსვლაც ჰქონდათ ერთმანეთში. მთავრებთა შორის ნათესაობამ უფრო გაამედიდურა თავდგირიძეების გვარი და აამალა უმეტესად. საქმე იქამდის მივიდა, რომ გურიის იქით, ბათუმამდის, სადაც კი ამ გვარის თავადის შვილნი სცხოვრობდნენ, იქ გამოცხადნენ ესენი მთავრებათ, თავადობა აღარ იკადრეს, თავადთა უმაღლესობა ინდომეს და სრული გამთავრება და ბატონობა ქობულეთში. თავდგირიძეების გვარის ასე ამალვებამ ცოტა არ იყოს გურიის მთავარზედაც იქონია გავლენა, გურიის

მთავრის წევრნი თვალხილულათ მიხვდნენ მას, რომ მათგან გათამამებულ და გალალეებულ თავდგირიძეების გვარის ამალღება იყო მათი გაურკვეველი შეცდომა, მაგრამ ამ შეცდომას რაღა უშველიდა, აღარათფერი, გურიის მთავრები თავიანთ შეცდომას და სხვათერ დამოკიდებულებას თავდგირიძეებთან წმინდა ნათესაურს მნიშვნელობას აძლევდნენ, ნათესაურს კავშირს და ასე და ამისთანა მხარეებით შოშმინდებოდნენ და აწყნარებდნენ თვის მჩქროლვარე გულს, განაზებულს თვისებას და გვართ შთამაოების ოცნებას.

მაგრამ განვოო დრო და ჟამმან და თავდგირიძეებს და გურიელებს შორის მცირე რამ უკმაყოფილება ჩამოვარდა ამათმა სიამოვნების გულმა ერთმანეთის უკმაყოფილება ვერ აიტანა. იგინი ერთმანეთს სასტრკად ეწინაღმდეგნენ და ერთმანეთის შებმა ისურვეს. სამართალი და კანონი მოითხოვდა, რომ თავდგირიძეები გურიელების მოჩილებაში უნდა ყოფილიყვნენ და ამათ მათი მორიდება უნდა ჯქონოდათ, მაგრამ თავდგირიძეებმა ეს არ ინდომეს ესენი აღივსნენ მედიდურებით და კეთილ შობილურის სისხლით და დაიწყეს გურიის მთავრების წინააღმდეგ მოქმედება. აი სწორეთ ამ-

დროს შეესწრა ვინმე მამუკა თავდგირიძე, რომელიც საკმარისად განლალებულ იყო თვით გურიის მთავრებისაგან.

როცა ეს პირი უზომოთ განლაღდა, მას შემდეგ მასთან ველარავინ გააწყო რა. იგი ქობულეთში გამოცხადდა ერთ უსასტიკეს გვამათ, გურიელის მოქიშპეთ, მთავრის ღირსების მოტრფიალეთ, მის მოდავეთ მის მოთავთიშეთ, მედიდურთ თავადთა მეოხებით საქმე ისე მოეწყო, რომ მამუკა თავდგირიძე გახდა გურიის მთავრის დაუძინებელი მტერი და იმ ზომამდის წინ წასული, რომ უკანასკნელ თვით გურიის მთავრობის მოტრფიალეთაც კი აღმოჩნდა, ამან განიზრახა გულში გურიელების ღალატი, ოსმალთ მიმხრობა და მერე ოსმალთა მეოხებით ყველა თავის განძრახულებათა შესრულება. ბოროტი გვამის საღალატო განძრახულებანი დიდ ხანს არ დარჩა საიდუმლოთ. იგი მალე იქმნა გურიის მთავრისაგან შეტყობილი და მიტომ მათში ჩამოვარდა სასტიკი მტრობა და ბრძოლა. ამათ ბრძოლას მეტათ ცუდი შედეგი მოჰყვა.

ბურიელებმა თათბირი ჰქმნეს ზოგიერთ კეთილ გვამთა თანა დასწრებით და უკანასკნელად გადაწყვიტეს, რომ მამუკა თავდგირიძეს უნდა დავეცვთ, ქობულეთი ჩამოვართოთ და გურიას

შემოუკავშიროთო. ეს ჰაზრი ყველას მოეწონა, გურიელნი სამზადისს მიეცნენ, აქ უცბად გაჩნდნენ შინათ გამცემნი და მამუკა თავდგირიძეს მოახსენეს:

— ბურიელი შენს დაცემას აპირებს და აბა შენ იცი თუ გაუმაგრდები და შენ დაცემის მაგიერ მათ დასცემ, გურიელობას წაართმევ. გურიელათ შენ გამოცხადდი, ამისთვის ხონთქარიც შეგეწევა.

— მე მე ვიცი, რაცლას წამართმევს გურიელი და თვით შეიკავშირებს, ვნახოთ, მოუძებნი მას წამალს.

მამუკა თავდგირიძეს აღარც აცია, აღარც აცხელა, საჩქაროთ გადავარდა ახალციხეში და ახალციხის ფაშას მოახსენა შემდეგი:

— ღიდის მზისა და მთვარის ფაშავ, მე მსურს ხონთქრის ერთგულება. გურიელი მე მტრობს, ჩემი სამფლობელოს წართმევა უნდა და გურიასთან შეერთება. ეს კი წინააღმდეგია ოსმანის ძლიერებისა. ამიტომ ვითხოვ თქვენგან მფარველობას, თქვენ მე დახმარება მომეცით და მერე მე ვიცი როგორც გაერთგულებთ თქვენა, მე წმინდის მაჰმადის სჯულს მივიღებ, დასამტკიცებლათ იმის, რომ ერთგული ვიქნები ოსმალის, მე წარმოვადგენ ჩემს შვილს მძევლათ.

— ძალიან კარგი, ეგ კარგი პირობა არის, შენ შენი შვილი მძევლათ წარმომიდგინე და მერე მე ვიცი შენის დახმარებისა.

მამუკა თავდგირიძემ მალე წარუდგინა თავის შვილი მაქსიმე მძევლათ. მაქსიმე დარჩა ახალციხის ფაშის კარზე და აქ მას თათრულებრ დაუწყეს ზრდა. მალე თათრობაც შეაყვარეს. ახალ გაზდა მაქსიმე დაარწმუნეს, რომ შენ თათრულებრ იწყე მოქმედება და სხვაფერ ფიქრი ნუ გაქვს, შენს საბძანებელს არავინ გამოგწირავს, ყველაფერი შენ დაგრჩებაო და იქნება გურიაც ზედ დაემატოსო.

ამათაც ეს უნდოდათ.

ბურაელებს ყველაფერი ეუწყათ, ამათ მიწერ-მოწერა დაიწყეს ახალციხის ფაშასთან და საუბარი მასზე, რომ თქვენ არ შეგფერით, რომ ჩვენს მოღალატეებს იახლოვებთ და ჩვენს წინააღმდეგ რაზმავთო, ამას ჩვენი მეზობლური კეთილი გაწყობილება ვერ აიტანსო. თორემ თქვენ რაც უნდა მიიმხროთ ეგენი, ჩვენ მაინც გადაწყვეტილი გვაქვს მათი დამორჩილებაო, გურიის ვითარება ამას თხოულობსო.

ბურაელმა ფაშისაგან ასეთი პასუხი მიიღო:

— ჩვენ შენს მეზობლობასთან საქმე არა გვაქვსო, ჩვენ მუსულმანები ვართ და თქვენ ქარ-

თველები, ვინც ჩვენს სჯულს ეკედლება, ჩვენ მოვალეები ვართ, რომ იმას დავეხმაროთ, იმას უშველოთ. მამუკა თავდგირიძე მაჰამადის ერთგულია და ჩვენ მიტომ ვეხმარებით მას. თუ გნებავსთ, გათათრდით და მაშინ თქვენც მოგემხრობით, მაშინ თქვენში სადავო არაფერი გვექმნება. ამას თხოულობს მუსლიმანობა.

ბურიელმა პასუხი მისცა, უარი შეუთვალა ღმერთმა შენც შეგარცხინოს და ის კაციც, ვინც სჯულს იცვლისო. იყოს მაგრეო, როგორც გერჩიოთ ისე მომექვეცითო, ვნახეთ ბოლოსაო?

მალე გურიელის, ახალციხის ფაშის და თავდგირიძეებს შუა ომი და ოდიგრები დაიწყო. ეს ომი და ოდიგრები ისე წავიდა წინა, რომ მამუკა თავდგირიძემ ქობულეთი-სულ აჭარელის ყაჩაღებით გააფსო. აჭარელნი უღვთოთ და ქურდულაა ეცემოდნენ გურიას და ხალხს იტაცებდნენ. იტაცებულები ოსმალში გადაჰყვანდათ და იქ ჰყიდდნენ ჭაი ფასათ. აჭარლები თავდგირიძემ ისე გაათამამა და გაათერიშა გურიანზე, რომ მასზე უსასტიკესი აღარა იქმნებოდარა. მამუკა თავდგირიძეს სამშობლო ქვეყნის ლალატი, მტრობა სანაქებოდ დაშთა ახალ ციხის ფაშისთვის და ნამეტურ აჭარლებისთვის. ამიტომ თავ-

დგირიძეებს აქარაში მამულიც აჩუქეს. ესენი მალე გადავიდნენ იქ ზოგ ამათაგანნი სოფელს მახუნცენთან დასახლდნენ. ეს ხანა მიეწერება 1760—1770 წლებსა

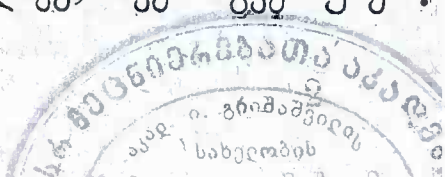
აქარის ბეგებმა ასე მაუწყეს, რომ აქარაში თავდგირიძეების მოსვლა 1770 წლებს მიეწერებაო. ახალციხის ფაშამ ოსმალოს ჯარით და აქარლებით გურია სძლია, მამუკა თავდგირიძე ქობულეთის მფლობელათ გამოეცხადა, გურიელებს და თავდგირიძეებს შუა მეზობლური განწყობილება დაარსდა და დამტკიცდა, ამისთვის პირობა ხელ წერილით იქმნა დამტკიცებული. თავდგირიძეები გადგნენ გურიის სამთავროსაგან და იმ დღიდგან ამათ იწყეს თათრობა და თათრობისავე პატივის ცემა და ერთგულება. ამასობაში მამუკა თავდგირიძის შვილი მაქსიმეც გაიზარდა, ეს თუმცა თათრობაზე იყო გამოზდილი, მაგრამ ამას მაინც საკმარისად ერიდებოდა სჯულის გამოცვლა. ახალ გაზდა მაქსიმე გურიელებმა დაიახლოვეს, ამათ განიძრახეს მაქსიმეს მეცადინეობით ქობულეთის დამორჩილება და ერთგულება, ამიტომ მაქსიმე თავდგირიძეს შერთეს დავით გურიელის ქალი, მამიდა ცნობილის გრიგოლ გურიელისა.

ზანგლო დრო და ჟამმან და აკი მაქსიმე

თავდგირიძეც არ მიიზიდეს ოსმალთა. ამას გვამში მკაცრათ ჩაუნერგეს ფაშობის შოვნის ტრფიალი.

ფაშობის მეძიებელი მაქსიმ თავდგირიძესე მოხიბლეს, ისე არიეს, რომ ამან მალე ისუწვა თათრობის მიღება და გურიელებისაგან გადგომა. ამ დროს ამას მამაც მოუკვდა. ამან უფრო წააქეზა იგი. აშკარათ უწყო ქვეყანას მტრობა. სასტიკათ გადაეკიდა გურიელებს, მათში შეიტანა შფოთი და საგვარეულო განხეთქილება. ეს არ იკმარა მტერმა და ქვეყანას დაერს სხვა მხრით და სხვა გზითაც დაუწყო მტრობა და ღალატი. მაქსიმე თავდგირიძემ ჩუმათ გაიჩინა აჭარელთა ყაჩაღებთა დასი, ამათ აწყეს გურიილამ ხალხის ტაციობა და ოსმალში ვაჭრობა. ამ ხელობას ადგა მამუკა თავდგირიძე და შევილიც მამის გზას და კვალს გაჰყვა, საქმე სახუმრო აღარ იყო. გამხეცებულთ თათარ ყაჩაღები გურიის ხალხს აქა-იქ შეუბრალებლათ იკლებდნენ და ანიავებდნენ. გურიელები მოთმინებისაგან გამოვიდნენ, ამიტომ ამათ მიმართეს მაქსიმე თავდგირიძეს და მოახსენეს.

— მაჟო! დაანებეთ ღალატს თავი, ჩვენი თუ ჯავრი გჭირს, ჩვენ გვედავე, ჩვენ გვეჩხუბეთ. ე ხალხს თავი გაანებეთ.

მაგრამ თქვენც არ მომიკვდეთ, მაქსიმე თავდგირიძემ ეს არ ინდობა.

— რას მიქვიან მორიგება, მე თვით გურიელი ვარ, მე თვით ვარ მთავარი ჩემის მხრისა, ოსმალს მივემხრობი და გიჩვენებთ თქვენ სეირს. თქვენ გინდათ, რომ ქობულეთი წამართოთ და გურიას შეუერთოთ, ეს არ იქნება, ქობულეთის ბატონათ და მთავრათ მე უნდა დავშთე.

— იყოს მაგრე, მაგრამ ვინც ინანოს, იგი იყოს მღვთის წინაშე პასუხის მგებელი, ბატონო, რათ გინდათ მაგრე მეფობა და გამგეობა. ჩვენი ერთობა აუცილებელს საჭიროებას შეადგენს, თუ ეს არ იქმნა, მაშინ ოსმალნი წაგართმევენ ქობულეთს, თქვენ გაგაუქმებენ და მერე გურიას მოადგებიან. ერთ დროს ჩვენ ორივეს დავკარგავთ ჩვენს სამთავრო ძალას, მიუგეს გურიელებმა.

— მაგრე იყოს, მიუგო მაქსიმე თავდგირიძემ. მე დაკარგვა მირჩევნია, ოსმალმა რომ წაიღოს ის მიჯობს, ხოლო ჩემ ფერ გურულ კაცს კი არ დაუვარდები ძირს, მე არ დავიჩაგრო. ასე ზომავს ჩემი ჭკუა.

საქმე დროებით დაშოშმინდა. თავდგირიძე ჩურჩინას მიეცა, ამისთვის საჭირო იყო ფული, ფულის შესაძენათ აი რას შვრებოდა:

მიჰყვა თავის ყმებს და გოგო, ბიჭები აღარ დასტოვა, ყველა ოჯახს წაართო ყმაწვილები, ძუძუ მწოვარებს გარდა, თითქმის ხუთ ხუთი წლის ყმაწვილებიც კი იტაცებდა, ყველა ამათ შეაგროვებდა ერთათ, გადარეკდა ახალციხეში, ტრაპიზონში და იქ ოსმალებზედ ჰყიდდა. თავადმა მაქსიმე თავდგირიძემ მთელს ოსმალეთში სახელო განითქვა, როგორც ჩინებულ ქართველთა შვილების დამსყიდვემა. მაქსიმ თავდგირიძე თავის ყმების შვილების დაყიდვას რომ მორჩა, მერე რამდენიმე ყაჩაღ ყმები შემოიხვია გარს, ესენი გააღალა, გააოსტატა, გაოსტატებულებს მიუსევდა ხოლმე სახასო გლეხებს, საეკლესიოს, სათავადოს, შვილებს სტაცებდნენ და ყველა ამათ მიერეკებოდნენ ოსმალში დასასყიდათ. ამ პირის მეოხებით ახალციხეში სამარცხვინოთ ქართველთა შვილების დასაყიდი ბაზარიც კი განწესდა. ახალციხეში ამისაგან ჩარეკილს გოგო ბიჭებს ყოველთვის ახალციხის ფაშა ყიდულობდა.

ჩვენ აქ ამ გაყიდ-გამოყიდვაზე ერთობ აღვიღათ ვლახარაკობთ. ამ გაყიდვის დროს ყმაწვილებისაგან დიდი გოდება და ტირილი ისმოდა ხოლმე, დიდი წყევლა და შეჩვენება მათის დამყიდავის, გმობა, მაგრამ დამყიდავს ვინ

რას უზამდა. იგი ქვეყანას ლუბავდა და შენ რამდენიც გინდოდა გეწყევლა? მათთვის სულ ერთი იყო, ოღონდ თავიანთი ველური ჰაზრები და მოთხოვნები კი დაეკმაყოფილებინათ. ზღვების ტაციობით მაქსიმ თავდგირიძემ დიდ ხანს ვერ ინავარდა და იბატონა. რასაც ეს გურულ გლეხებში ფულებს იღებდა ამაზე მეტი მას ხონთქრის მისართმევად ეხარჯებოდა რაის მეოხებით თანხას ვერ ადგენდა, რომ ამ დიდის თანხით შესძლებოდა დიდი ბატონობის შესყიდვა, ამას სურდა, რომ ქრთამების მიცემით ქობულეთის ფაშობა მიეღო და მიღებისას კიდევ გაათათრდებოდა. ჯერეთ ქობულეთში დამკვიდრდებოდა და გაიმაგრებდა ფეხს და მერე იქილამ გურიელებს დაუწყებდა ჩხუბს, გურიას აიღებდა, გურიელათ თითონ გახდებოდა, გურია ოსმალის საფაშალიკოთ გარდაიქცეოდა და მერე გურიასაც გაათათრებდა. ამის ფიქრი ასე იყო, რომ ერთი ფაშა ახალციხეს ყოფილიყო, როგორც იმ ღრომდის იყო და მეორე გურიაში, გურია ანუ სანჯაყათ დაენიშნათ. მაქსიმ თავდგირიძემ იმდენი იგველაძუა, რომ კინალამ დავით გურიელიც მიიმხრო თვისკენ, მაგრამ ამას სხვა გარემოება წამოეჩხირა წინ და ამან შეაბრკოლა მათი განძრახვა. ამაზე ჩვენ სხვა წერილში ვსწერო.

მაქსიმ თავდგირიძემ ფაშობის შოვნის გამო უღალატა ქართველებს, თავისი გლეხ კაცობა მთლათ ოსმალში გადარეკა და გაყიდა, მაგრამ მაინც ვერა ეშველა რა, სტამბოლს წასვლა ვერ მოახერხა, ქრთამის მისაცემათ დიდი ძალი ოქრო და ვერცხლი აყო საჭირო და იგირაც ფულებს შოულობდა გურულ გოგო-ბიჭების დაყიდვით ამ ფულებს მას სულ ახალციხის ფაშა სტყუებდა, რადგანაც იგი ჰპირდებოდა, რომ გურიის ფაშობას მე გიშოვნო. დრო ვადიოდა და მაქსიმ თავდგირიძეს კი წადილი არ უსრულდებოდა. თავდგირიძე ამაზე დიდათ დარდობდა, აღარ იცოდა რა ექმნა, ახალციხის ფაშასთან თათბირი ჰქმნა ფაშამ უთხრა:

— მაქსიმ! შენ ოღონდ გათათრდი და მას მერე ყველაფერი ადვილი იქმნება. მე დიდათ დაგეხმარები.

— შენ თუკი მომიხერხებ რამეს, მე მზათა ვარ, დიდის საამოვნებით გავთათრდები. მიუგო მაქსიმ თავდგირიძემ.

— შევლაფერს მოგიხერხებ, ექვი ნულარ გაქვს, უთხრა ფაშამ, და ამათ ერთმანეთს სიტყვა მისცეს.

ფაშას ძრიელ გაეხარდა მაქსიმ თავდგირიძეს სიტყვა გათათრებისთვის. ფაშას მით უფ

რო უხაროდა ეს, რადგანაც ასეთის თავადის გათათრებისთვის იგი სულთანისაგან დიდს მადლობას მიიღებდა. და აქამდის თავდგირიძე აძლევდა ფაშას ქრთამებს, რომ მის დახმარებით ფაშობა ეშოვნა, ახლა თვით ფაშამ დაუწყო მას ქრთამით დახმარება, ოღონდ კი იგი გათათრებულიყოს. მსეც მალე მოხდა. მაქსიმ თავდგირიძემ თავის ცოლს განუცხადა.

— მე უნდა გავთათრდე, თუ გინდა შენც გათათრდი, ფაშობას ეიშოვნი, გურიის არ ამცდება და შენც გურიის დედოფლათ გაგხდი.

— უწინამც დღე დამელოევა, მე ვერ გავთათრდები. შენ როგორც გერჩიოს ისე ქენი, მე გურიაში გადავალ.

— უბრალოთ შეიწუხებ თავს. მე გავთათრდები, ფაშობას მივიღებ, მერე გურიას ავიღებ და შენც გაგათათრებ.

— მაშინ მოხდეს ისე, როგორც შენ გუნებოს, თუკი შენ მაგაებს მოახერხებ, რასაც ბრძანებთ. ეგ მერე ვნახოთ. ცოლქმარნი ასე მორიგდნენ ერთმანეთში. მაქსიმ თავდგირიძე მალე წავიდა ახალციხეში და ფაშას გამოუცხადა შემდეგი:

— მე მზათ გახლავართ გათათრებისათვის.

— ძალიან კარგი, ჩემო მაქსიმ. მიუგო ფაშამ.

ფაშამ მალე იხმო მოლა ხოჯები და მალე დიდის ამბით ახალციხის ჯამეში მაქსიმ თავდგირიძე გაათათრეს და სახელათ სულეიმანი უწოდეს.

მათათრების დღეს ამას ფაშამ დიდი პატივი სცა და რჩევა მისცა, რომ სტამბოლში წასულიყო და სულთანს გამოსცხადებოდა. ფაშამ ურჩია, რომ უფროს ვეზირს და სულთანს რამდენიმე გურიის გოგო ბიჭები წაუყვანეო და იქ შენ მაშინათვე მოგცემენ ქობულეთის ფაშობასაო. სულეიმან თავდგირიძემ სცნა ფაშის რჩევა და დიდათ დადარდიანდა, რადგანაც ამისთვის აღვილი აღარ იყო გოგო ბიჭების მოგროვება, საკუთარი ყმები მას აღარ ჰყავდა და გურიის ხალხიც ემტერებოდა.

მან დაუწყო გურიიდან ქურდულათ გოგო ბიჭებს ტაციობა, ზოგს მებატონეთაგან ყიდულობდა, მალე შეჭყარა ორმოცდა ათამდის გურიის გლეხის მშვენიერი გოგო ბიჭები, ესენი შეაგროვა ერთათ, მალე ჩარეკა ბათომში, ჩაყარა ერთს გემში და გაუდგა სტამბოლის გზას, თან წაიღო ახალციხის ფაშის წერილი. ეს მალე მიშავდა სტამბოლში, ნახა დიდი ვეზირი, მიართო ქრთამი, ამის შემდეგ ეღირსა სულთანის ნახვას და მასაც მიართვა გოგო ბი-

ქები და თან გარდასცა ახალციხის თაშის წე-
რილი, სულთანმა სცნა თავდგირიძის გათათ-
რება, ერთგულება და ამიტომ მას ტანზე ხე-
ლი გადაუსვა და მადლობა უთხრა, ნიშნათ პა-
ტივისცემისა. თავადის შვილობის სამაგიეროთ
სულთანმა ბეგობა მისცა, მცირეთ ფულიც და
თან დაჰპირდა, რომ შენ დაბრუნდი შინა და
ჩვენ ყველაფერს ავისრულებთო. სულეიმან
თავდგირიძე სიხარულით სავსე და დაიმედებუ-
ლი დაბრუნდა საქართველოში და მალე მოვი-
და. მოსვლისთანავე ამას უწოდეს სულეიმან
ბეგი-ქობულეთისა.

სულეიმან ბეგი ხონთქრის მოწყალებას
მუდამ დღე ელოდა, ამიტომ ეს გურულების
და ქრისტიანების საწნოთ აღარაფერს საძაგლო-
ბას ეროდებოდა. ამან ხელახლავ დაიწყო გოგო-
ბიჭების ტაციობა, ცარცვა-გლეჯა, ქრისტი-
ანების შეწუხება და ჩაგვრა, ამაებს გარდა იგი
შიჰყვა ეკლესიების ცარცვას, გაცარცვის შემ-
დეგ ქცევანგრევას. ამან გამოსდევნა ხინო-
წმიდის ეკლესიის ეპისკოპოზი, ამან ააკლებინა
ეს ეკლესია და გააცარცვინა. მართის სიტყვით
ეს ურცხვი მოღალატე, ქართველთა სისხლის
მსმელათ გარდაიქცა, ამისმა აბეზრობამ და ბო-
როტებამ გურია შეაწუხა, მის სასტიკის ხმა და

ბოროტება სტამბოლშიაც კი განისმა. ძალადობით, ხმლით თავის კვეთით და სიკვდილის დაქადებით ამან ბევრი ქართველიც გაათათრა, ქობულეთის გაათათრების საქმე თითქმის ამის მტრობით და საძაგლობით იქმნა დაწყებული, მაგრამ ეს ბოროტი ამასაც არ დასჯერდა, მალე თავის შვილები მოსტაცა მეუღლეს და იგინიც გაათათრა, ვერც ამით ეშველა რამე, დღე ღამე ფაშობას ელოდებოდა, მაგრამ ვერ მოესწრო წადილის შესრულებას და ქვეყნისა და სჯულის მოღალატე გარდაიცვალა უბრალო ბეგის სახელ წოდებით. ამ ბოროტის ქართველის უპირველესი შვილი იყო მემედ ბეგი თავდგირიძე.

მემედ ბეგი თავდგირიძე მამამ აღრიდგანვე შეაჩვია მუსლიმანობას, ქართველთა მტრობას, სისხლის სმას და ბოროტებას; მამა შეიღოს ავალგბდა. რომ შვილს ისეთი ერთგულება აღმოეჩინა ოსმალეთის მთავრობის წინაშე, რომ მის მეოხებით ოდესმე ფაშობა მიეღო.

მემედ ბეგს მამამ აღრიდგანვე მიუჩინა მოლა ხოჯები მასწავლებლათ, მოლა ხოჯები სწვრთნიდნენ მას თათრულ წერა-კითხვაში, სჯულის შესწავლაში, ამ პირებმა მემედ ბეგს სასტიკათ ჩაუნერგეს ფანატოზმი, მემედ ბეგს

ქართული წერა კითხვაც სკოდნია, ამისგან და ამის მამისაგან ქართულათ დაწერილი წერილები მე თვით ვნახე, ესენი თავიანთ თავებს ქობულეთის ბეგებად უწოდებენ და წერილის ბოლოს თათრულს ბეჭედს ასომენ. წერილებიდან სჩანს, რომ მამაცა და შეილიც დიდი მოდავენი, მოქიშპენი და მოლალატე ყოფილან გურიელებისა. ეს მასალები მე მოვიპოვე ოზურგეთის სამაზრო სამართველოს ძველს არხვის ქალაქებში, რომელ არხვის 120 ფუთი ქალაქები ოზურგეთის ვაჭრებზე იქმნა დაყიდილია. მე აქა იქ მეწვრიმლის დუქნებში შევკრიბე ესენი და „წერა-კითხვის სამართველოს“ გარდავეცი. გურიაშ ამით დიდი ძალი მასალები დაკარგა და ნამეტურ გლესკაცობამ თავის წინაპართა თავ-გადასავალთა მრავალ ძვირფასი ცნობები.

ქობულეთში ამათ ჰყვანდათ შედგენილი ახალ გათათრებულთ ქართველთა დასი და ესენი გურიაში საიდუმლოთ გლესებში ქადაგებდნენ და გლესებს აქეზებდნენ, რომ იგინი ქობულეთში გადასულიყვნენ, იქ თათრობა მიეღოთ, ოსმალოს მფარველობის ქვეშ შესულიყვნენ და მაშინ იგინი გათავისუფლებოდნენ თავიანთ მებატონეთ მონებისაგან და ქართველ-

თა და რუსთა სამეფოს მფლობელობის და ხარკისაგან. ესენი იხმობდნენ თვისკენ ყველა დამნაშავეებს, კაცის მკვლელებს და ყაჩაღებს, ვინც კი რამეს დააშავებდა გურიაში და ამას გურელების სამართლით დასჯას გადუწყვეტდნენ, ის იმდენს ეცდებოდა, რომ ქობულეთში გადავიდოდა, იქ თავდგირიძეების მფარველობის ქვეშ რაკი შევიდოდა მერე ამას აღარაფრის შიში აღარ ჰქონდა, იგი გათათრდებოდა და შემდეგ თავისუფალ იყო ყველაფერ შიშისაგან, თათრობა მას პატიოსნებას და სიმართლეს სძენდა. უნდა ითქვას, რომ თავდგირიძეების მეოხებით ჩვენს სამშობლოს დიდი ზარალი მოუვიდა, გურიას ამათ დიდი უბედურობა დაატეხეს თავზე, ესენი უსისინებდნენ ძმას ძმაზე, თავადს თავადზე, აზნაურს აზნაურზე და ყველა ამაებით კი თათრობას შეელოდნენ. გურულ წვალებულს გლეხკაცებს უხვათ იძენდნენ ათათრებდნენ და თავიანთ ძალას ამაგრებდნენ მით.

სწორეთ ამ დამღუპავს გვარის მეოხებით მოხდა, რომ გურიაში ყაჩაღობა და კაცის კვლა გამრავლდა, ყოველ კაცის მკვლელის და ყაჩაღის ზუღდეთ ქობულეთი ითვლებოდა და ამათ მფარველათ თავდგირიძეები. ეს ხელობა თავდგირიძეების ისეთ მემკვიდრეობითი საკუთრებათ

გარდაიქცა, რომ როგორც ქვემოთ დავინახავთ, სწორეთ ასეთისავე თვისების და ხელობის იყო მემედ ბეგის შვილი—ალი ფაშა თავდგირიძე. ზემოხსენებულისავე პირების მეოხებით ოსმალოს ფულთ გურიის ზოგი ერთ მებატონეთაგან შესყიდულ იქმნა სოფ. კახათი, კეჭიეთი და რამდენიმეც სხვები, რადგანაც მათი დამორჩილება ოსმალოს მონა თავდგირიძეებმა ვერა ღონის ძიებით ვერ მოახერხეს. სოფლის შესყიდვის შემდეგ ხალხი გათათრებულ იქმნენ სრულიად. ასე და ამ გვარად თავდგირიძეები სასტიკ მებათ და რისხვით მოევლინენ თავიანთ სამშობლო ქვეყანას და უღვთოთ და ღუპეს გურიის ერი. მათგან დაყიდულის გურულის გოგო-ბიჭებით აქამდის სავსე იყო მისირი, დიარბეჭირი, სტამბოლი და სხვა ადგილები. ამას „კალმასობის“ დამწერიც ხომ მოგვითხრობს, რომ მისირში ყველა ფაშები ქართველები არიანო, საქართველოდგან პატარაობის დროს მოტაცებულნი და დაყიდულნი, რომელთაც შემდეგ იქ ფაშობა მიუღიათო. მაგრამ არც თავდგირიძეებს შერჩათ თავის ავკაცობა, მემედ ბეგი თავდგირიძეც უბრალო ბეგის სახელ წოდებით გარდაიცვალა, იგი არ ღირდა მის სამშობლო ქვეყნის ღალატის ფასათ. სულეიმან

ბეგმა თავის სამშობლოს ბეგობის გამო უღალატა. თავადობა ბეგობაზე შესცვალა. ბეგობის სახელით მოკვდა, ისევე დაემართა მის შვილებს.

მაქსიმ (სულეიმან) თავდგირიძის მეუღლე კი, დავით გურიელის ქალი, დაშთა ქრისტიანობაზე მტკიცეთ, ამ ქალმა არაფერს უღალატა, ეს ყოველთვის მეცადინეობდა შვილების და შვილის შვილების ქრისტიანურათ გაწვრთნაზე, და გამოზრდაზე, მაგრამ იმოდენათ ველარას აწყობდა, რადგანაც ქართველთა მტერობის შხამი სულეიმან ბეგის შვილის შვილებს მემკვიდრეობით უფრო სასტიკათ ეძლეოდათ და უფართოვდებოდათ. ეს პატიოსანი მანდილოსანი გარდაიცვალა ამ საუკუნის ნახევრის რიცხვებში, იგი დაასაფლავეს ქრისტიანულის წესით, ქობულეთის სოფ. გვარას, ზღუკუბანს ზეით, თეთროსანის ნაეკკლესიარზედ, თეთროსანის დაქცევის მიზეზები მის მეუღლე სულეიმან ბეგს თავდგირიძესაც ეკუთვნის.

სულეიმან ბეგის შვილს მემედ ბეგს ჰყვანდა ორი ვაჟი, ერთის ალი ერქო და მეორეს ოსმანი. ორივე ესენი ჯერეთ შინა სწავლობდნენ და მერე სტამბოლის სამხედრო სასწავლებელში, სწავლის დამთავრების შემდეგ ალი თავდგირიძე ოსმალოს ჯარში აქა იქ მსახურებდა, რამდე-

ნამე ხნის შემდეგ ეს თავის სამშობლოში და-
ბრუნდა და აქ დაიწყო მოქმედება, მამის მსგა-
ვსად ეს პირი გრიგოლ გურიელსაც ენათესავე-
ბოდა და ეკედლებოდა, ხშირათ ერთმანეთში მი-
სვლა მოსვლაც ჰქონდათ, წვეულებაც ხშირათ
იკოდნენ და წერილების მიწერ მოწერაც. ალი
თავდგირიძეც თავის მამისა და პაპის გზას და-
ადგა, მათის ზნე ხასიათის მექონი აღმოჩნდა,
თუმცა ნათესავი ქართველთა და ისეთი სუფთა
პირის, როგორც იყო ნეტარ ხსენებული გრი-
გოლ გურიელი, მაგრამ მასთანავე ურცხვი,
ჰარამი, ბოროტებით სავსე და შხამიანი გესლის
დამნთხევი. ღიდათ მოძულე ქართველთა, დიდათ
მოძულე ქრისტიანობისა, თითქმის სისხლის
მსმელი და მასთანავე უზნეო და ზნეობით წამ-
ხდარი. ამან თავის სადგომი სახლი ყაჩაღე-
ბის ბუდეთ გადააქცია, ამის სახლში მუდამ
ლამ 30—40 ყაჩაღი ათიებდა, ყველა ეს ყა-
ჩაღები კი გურიაზე ნავარდობდნენ, გურულებს
იტყუავდნენ, ხალხს სცარცვამდნენ, ცხენებს და
საქონელს იტაცავდნენ, ყველა ამაებს მიერეკე-
ბოდნენ ალი თავდგირიძის სახლში, იქჰფარა-
ვდნენ, მერე ოსმალში მიჰყვანდათ და ჰყი-
დდნენ სანახევროთ, ნახევარს ყაჩაღ ქურდები
იღებდნენ და ნახევარს ალის აძლევდნენ, ასე-

თის რატობით, ქურდების და ყაჩაღების შენახვით აღიმ ოსმალის მთავრობის წინაშე სახელი მოიგო და უკანასკნელ იგი გახდა ფაშად და იწოდა ალი ფაშა თავდგირიძეთ. ჩვენ ამ პირის ცხოვრების აღწერას დაწვრილებით არ შეუდგებით, რადგანაც ეს ბოროტი და ყოვლათ გაუნათლებელი მტერი ამის ღირსი არ არის, ჩვენ აქ აღვსახავთ მარტო იმ საქმეებს და ვნებას, რაც იმან ჩვენს სამშობლოს და ხალხს დაატეხა უკანასკნელ ომის დროს.

ალი ფაშა თავდგირიძე წინეთ მსახურებდა ოსმალეთში, ორდში, მერე კოჭურს, სევაზის ვილიეტში, სამსონს იქით, სევაზის ვილიეტის ხალხი ამან თავის უზომო ქრთამებით შეაწუხა, ამიტომ ხალხმა სულთანთან უჩივლა სულთანის ბრძანებით გამოცვალეს, ამის შემდეგ იგი საქართველოში მოშავდა და სცხოვრობდა ხან ქობულეთში და ხან ბათუმში. იყო დიდი მექრთამე და უსამართლო. ამის ხელით სამართალი ფუღით იყიდებოდა ანდაზაც ყოფილა აქარაში დაშთენილი, რომ „აფი ფაშას სამართალი ფუღით იყიდებოდა“ ოსმალის მთავრობისაგან ამან ბათომში სამხედრო ჯარის უფროსობა მიიღო, ამის აღიუტანტი გულო აღა კაიკაცაშვილა იყო, რომელ პატივცემულს

ქართველ მაჰმადიანს ბევრი რამ ახსოვს თავის გენერლის შესახებ, ეს კაიკაციშვილი სოფ, სამებაში სცხოვრებს, სჯულით მუსლიმანია, მაგრამ ტომობით და ენათ ქართველი, ორის ხელით ცისაკენ გაპრობილნი ესა და დედი ალაღმერთს ევედრებიან მხურვალეთ, რომ მათი მოძმეები ძველებურათ შეუკავშირდნენ ქართველებს და ძველს დონეზე დადგნენ. შეერთების უმაღლვე ესენი ჩვენსკენ გადმოვიდნენ, შვილები სასწავლებელში შეიყვანეს, კაიკაციშვილი დღეს ადგის უნივერსიტეტში სწავლობს და დედი აღის ნიჟარაძის სტავროპოლის გემნაზიაში.

აქ უნდა დაუმატოთ, რომ აღი თავდგირიძისაგან ფაშობს შოვნის საქმეში ცოტა მონაწილეობის მიღება მის დედასაც ეკუთვნის, მისი დედა იყო ლაზელი ქალი, ჰაჯი შაინ ოღლისა, დინდინ ხანუში, მოძულე ქართველთა, თითქმის სისხლის მსმელი ქართველთა, ამ ქალის მამის სასახლეც ქართველთა ტყვეების ბუდეთ იყო გადაქცეული, ამ ქალს ქართველები ისე სძულდა, რომ 1855 წ. რადგანაც აღი ფაშის მამა მოკლეს, მაშინ დინდინ ხანუშმა ლეკური მოიკრა და ომში წავიდა. მე ისე ვერ დავბრუნდებიო. რომ ქართველის სისხლი არ დავაქციოვო. ომის დროს ამ ქალმა სახელი

ზანთქვა, ომის გათავების შემდეგ ოსმალში წავიდა, სულთანი ნახა და ამას გამოხსნოვა ალი თავდგირიძის გათავება, ანუ ფაშობა.

უკანასკნელ ომის წინეთ, 1877 წ. ამასთან დიდი მოლაპარაკება ქონდა გამართული გრიგოლ გურიელს. ზრიგოლ გურიელს ალი ფაშას გარდა სხვა ქართველ ბეგებთანაც ქონდა ლაპარაკი გამართული. შველას იმას სთხოვდა, რომ იგინი რუსებს დამორჩილებოდნენ და ბრძოლა არ აეტყხათ. მაგალითებრ ალი ფაშას ასე მიმართა ზრიგოლ გურიელმა:

— ალი ფაშა, როგორც ნათესავ კაცს დაგარწმუნებ, რომ რუსეთს რაც უნდა დაემართოს და რაც უნდა ბევრი ხალხი დაეღუბოს, მაინც ციხის ძირის, ბათუმის და აჭარის აღება გადაწყვეტილი აქვსთ, ამიტომ გირჩევ შენ, როგორც ჩემს ნათესავს, რომ უბრალოთ ბრძოლას თავი გაანებო და გარემოებას დაემორჩილო, სიტკბოთი და მშვიდობით რუსეთს ჩაბარდეთ, უბრალო ბრძოლით არაფერი გამოვა, ხალხი დაიხოცება, დიდი უბედურება მოხდება. რუსნი შენ მიგიღებენ შესაფერის პატივით, ულუფას მოგცემენ და ღირსებასაც აგიმალლებენ.

ალი ფაშამ არ ქნა ეს, რადგანაც იმან კარგათ იცოდა, რომ თავის ყაჩაღობას აქ ვერ

გაიყვანდა, იმას აქ არავინ რას მოუთმენდა და ამიტომ უარი განაცხადა. მალე ომიც დაიწყეს. ალი ფაშას დიდი ძალი ჯარი ებარა. მაგრამ ომში საქმე ვერ წაუვიდა კარგათ, ამას ეგონა, რომ ქართველნი უძლურნი არიანო, მე საქართველოს გზა და კვალი ვიცი, გურიას ავიღებთ, მას შემდეგ ქუთაისს, ქუთაისიდან თბილისში ჩავალთ და მერე მე ფაშობას ვიშოვნო. ის კი არა და ამას წინაღმდეგ დაუტრიალდა საქმე, მან ჩვენ ჯარს დიდი ძალა შენიშნა და ცოტა არ იყოს ამაზე შეკრთა, აქა იქიდან ჩურჩენა დაიწყო და რუსეთისკენ აპირებდა გადმოსვლას. მაგრამ ვერც ამას ახერხებდა, იმ დროს მისთვის ეს ადვილი აღარ იყო. ამის საიდუმლო განზრახვა ოსმალთაც კი შეიტყეს, მალე სამხედრო მინისტერი გამოგზავნეს. მინისტერი ჰყვედრიდა ალი ფაშას, რომ თქვენ ქართველები ხართ, ქართველებისაკენ გიჭირავთ თვალთ. ჩვენ თქვენ აღარ გენდობით. ალი ფაშა კი ფიცით ერთგულებას ეფიცებოდა, მაგრამ მინისტერს არ სჯეროდა, ხალხში გაავრცელეს ხმები, რომ ალი ფაშამ ხონთქრის ღალატი განიძრახაო. მაშინ ამის შესახებ კობულეთელ ქართველ მაჰმადიანებმა გამოთქვეს შემდეგი ლექსი:

„სკათქარი და რუსი ჩხუბობს,“

„იგოკ, არის ორიე ეშვი“

„ალი ფაშამ გვილადატა“

„აკვიყვანა კვირიკეში.“

„თვითონ ფულები აილა“

„ჩვენ ჩაგვიყარა რუსის ხელში,“

„მასაც კაი არ დამართეს“

„ბაწრით ჩაითრის გემში,“

„მისი ყვირილი გვესმოდა,“

„სუფსის გაღმა ბაილეთში.“

მს ლექსი ხალხმა აი რათ შეადგინა ალი ფაშაზე: ალი ფაშამ რა ნახა მტრის ძალი და ოსმალთა დამარცხება, ამან თავისის მელიაობით დასწერა წერილი და მაშინდელს რუსის მთავარ მართებლის თანაშემწეს გამოუგზავნა და თან სთხოვდა, რომ მე პირობა შეევსრულე, თქვენს ჯარს გზა და ძალა მივეცი და თქვენ დანაპირებს რატომ არ მადლოვებთ, მე შევიტყე, რომ ჩემი 100 ათასი მანათი, რომელიც მე უნდა თქვენის მთავრობისაგან მიმეღო, იგი მიუღიათ ბრიგოლ და იესე გურიელებსა და დაუსაკუთრებიათო. ვითხოვ მას დაბრუნებასაო. ალი ფაშას წერილი სარდლის თანაშემწეს ბრძოლის ველზედ მოუვიდა, მან გახსნა წერილი და ნახა ქართუ-

ლათ დაწერილი იყო, აქვე იმყოფებოდა ბრი-
გოლ გურიელი, წერილი ბრიგოლ გურიელს
წაკითხეს და საქმე სცნეს, მთავარ სარ-
დალი და სხვები გაჰკვირდნენ დიდათ, რომ
პლი ფაშას ასეთი ქორები სცოდნიაო. ჩვენ
იმას როდის დავბირდით ფული, და ან იმან
ჩვენ რა საჩუქებლობა მოგვიტანა ომის დროსაო,
სულ არაფერიო; ბრიგოლ გურიელს ეს ამბავი
დიდათ ეწყინა, მაგრამ ყურადღება მაინც არ
მიაქცია, რადგანაც მან კარგათ იცოდა პლი ფა-
შას მეღიჯობა და საქმეები. ეს წერილი მე
თვით ვნახე ბრიგოლ გურიელის სახლში 1890 წ.
განსვენებულმა წერილი მიჩვენა და თან ბევრი
ამბებიც მიამზო პლი ფაშის შესახებ და მას
დიდათ ჰკიცხავდა. წერილიდამ აღმოჩნდა, რომ
პლი ფაშას ქართული წერა კითხვა მეტათ უხე-
როთ სცოდნია. ზოგიერთებმა მარწმუნეს,
რომ არცარა თათრული იცოდა კარგათაო.

დერვიშ ფაშის და პლი ფაშის უკმაყო-
ფილება ისე გამწვავდა, რომ პლი ფაშამ დე-
რვიშ ფაშა დროებით თავიდან მოიშორა, სტამ-
ბოლში გაისტუმრა და მხოლოდ ომის შემდეგ
მიეცა პლი ფაშას ქობულეთში დაბრუნების
ნებართვა, ეს მალეც მოვიდა ბათომში, თავის
თანამემამულეთა წინაშე თავი იმართლა, რომც

ოსმალოს ღალატი უბრალოთ დამწამესო. მასზე გამოთქმული ლექსიც არ ყოფილა ჭეშმარიტის ცნობებით და განკითხვით სავსე. ალი ფაშა დიდათ ემდურებოდა დერვიშ ფაშას და ეს ეძიებდა ღონისძიებას, რომ ოსმალოს სულთანისთვის დაემტკიცებინა თავის ერის ერაგულება და დერვიშ ფაშის შეცდომები და საქმის უცოდინარობა. ალი ფაშას ბედმა გაუღიმა, ამან ისარგებლა იმ შემთხვევით, რომ ომის გათავების შემდეგ ქართველ მაჰმადიანთა შლილობა იყო და მრავალნი იმათთაგანი ოსმალოში აპირებდნენ გადასახლებას. შველა ეს აშლილი ხალხი აღელვებული იყვნენ ფანატიკ მელა ხოჯებისაგან, ამ ფანატიკს და აშლილს ხალხში დატრიალდა ალი ფაშა თავდგირიძე, დაიწყო საუბარი ოსმალოში გადასახლებას შესახებ, რასაკვირველია ფანატიზმით დარაზმული ხალხს უბნებოდა.

— ხალხო, აქ არ დარჩეთ, თორემ იცოდეთ, რომ მუსლიმანობა აქ ცუდ დღეში ჩავარდება. შველას გაგაქართველებენ, ბევრი კაცები და დედაკაცები უნდა წაწყმდნენ, გაქართველდნენ, ჯენეთს თკალოთ ვერ ნახავთ მე გაფრთხილებთ, როგორც მუსლიმანი, რომ თავს უშველოთ, აქ ქართველში ცხოვრებას

ოსმალში დაღუპვა უნდა არჩიოთ, მიტომ რომ მუსლიმანის ბინა იქ არის, მისი ფადი შახი იქ ზის იქ ნათობს ცხონების შზე.

ამის საუბარს ხალხი სულ განაბული ისმენდა, რადგანაც ალი ფაშა თავდგირიძე ქართველ მაჰმადიანებში დიდს გავლენიან პირათ ირიცხებოდა. ალი ფაშა ცხადათ დარწმუნდა ქართველ მაჰმადიანების მღელვარებაზე, ქართველთა სიძულვილსა და მტრობაზე, იგი აშკარათ დარწმუნდა, რომ ეს ხალხი აქ არ დარჩებოდა, საითაც იგი წავიღო და, ხალხიც იქით წაჰყვებოდა მას, ამიტომ ალი ფაშა თავდგირიძე საჩქაროთ გაიქცა სტამბოლში, წარსდგა სულთანის წინაშე და მოახსენა, რომ მე მთელი ჩემი ძხრის ხალხი ოსმალში მომყავს და ნება მიზოდებოთ. სულთანმა დიდის სიამოვნებათ მისცა ნებართვა და დიდს ულოუფას დაჰპირდა. ახლაკი გამართლდა ალი ფაშა, გაქარწყლდა მინისტრის ჰაზრები, ალი ფაშა ერთ-გულ კაცათ გამოვიდა.

მინისტერი მაინც არ იყო გასამტყუნარი, ამან როცა საქართველოს ადგილები ნახა და ქართველი მაჰმადიანები და ქართველი ბეგ ფაშები, ეს უეჭვოთ ფიქრობდა მასზე, რომ ამ მშვენიერ ქვეყნის გურჯები ნუ თუ თავიანთ

გურჯებს უმტყუნებენ და ჩვენ მოგვემხრობიანო, არა მგონიაო, ამით იგი რასაკვირველია რომ მართალი იყო, ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ასე არ იქმნა, დიდი ხანია მას შემდეგ გასული, რაც ოსმალთა მეოხებით ქართველ მაჰმადიანები ქართველთა მტრებათ შეიქმნენ, მტერობით ამათ ოსმალებსაც კი გადააქარბეს და ამიტომ პლი ფაშის მტრობის შესახებ ფიქრები უბრალო უნდა ყოფილიყო, რადგანაც პლი ფაშის გულ მუცელი გველ ბაყაყის ბუდეთ იყო გადაქცეული. მას ყაჩაღ ოსმალების და ქურდების სიყვარულის მეტისხვა არაფერი ფიქრი ჰქონდა და ახსოვდა.

პლი ფაშა მალე მოშავდა საქართველოში და ქართველ მაჰმადიანებს მოუტანა ხონთქრის ცარიელი წყალობის ამბავი. შანატიკებს გაეხარდათ, ამათ იწყეს გადასახლება, ამ გარდასახლების დროს სახლის საქონელი და ნივთები ჩალის ფასად იყიდებოდა. მთელი ქობულეთი აჰყარა და ქობულეთს გარდა კახაბერსა და მარადიდსაც მისწვდა. აქაც მოართვეინა მოლა ხოჯებს ქადაგება გადასახლების შესახებ, თორემ გაქართველდებითო; ქობულეთელების გადასახლების დროს დიდი უბედურება, დიდი გმობა და ტირილი ისმოდა მცხო-

ვრებთაგან, ბევრს არ უნდოდა თავის სახლ-კარის და სამშობლოს დატოვება, მწარეთ სტიროდა მის გაშო, მაგრამ თან გაქრისტიანების ეშინოდა. იმ დროს რომ ესენი ენახა, ჩვენთაგანს იგი მათი ცოდვით დაიწოდა, ვინც კი შეგნებულ ქართველთაგანმა ნახა, იმას სწორეთ ასეც მოუვიდა და შესწუხდა. ნეტარ ხსენებული გრიგოლ გურიელი ცრემლით სტიროდა თითქმის, აღარ იცოდა რა ექნა. ეს მალე მივიდა ქობულეთში ალი ფაშასთან და უთხრა:

— ალი ფაშა! შენ ჩემი ნათესავი ხარ, მე შენ პატივს გცემ, დიდათ ვაფასებ შენს შრომას ოსმალთა სასარგებლოთ, ხოლო გთხოვ, რომ დაწყნარდე და დაშთე აქა, რუსნი შენ დიდს პატივს მოგცემენ. მე გაძლევ ამის შესახებ სიტყვას და პირობას.

— არ შემეძლიან, თავი უნდა გავიმართლო, თორემ ღალატი შექწამეს, მე თქვენგან ვერა ავიღე რა, ჩემი დარჩენა აქ არ შეიძლება. მიუკო ალი ფაშამ.

— შენ თუ არ იშლი წასვლას, შენ წადი. ამ ხალხს კი თავი დაანებე, რა გინდა, რას ემართლები, კაცო, შენ რა მოგემ ატება ამათი აქედამ აყრით. ბთხოვ ალი ფაშა, რომ მცირეთ ჩემს ნათესაობას დასდო პატივი და ხალხს

თავი გაანებო. იყვნენ აქ. ნუ აქებებ იმათ გადასახლებისთვის.

— სულ ერთია, აქ რომ დარჩნენ. ესენი გაქართველდებიან, დაიღუბებიან. მუსლიმანის აქ დარჩენა როგორ იქმნება, თქვენს გვერდით ქართველებთან, ეს არ შეიძლება. მე ამის მკაცრი წინაღმდეგი ვარ და ერთ კაცსაც არ დავსტოვებ აქ, რომ იგი ქართველებს შეემატოს.

— ბეფიცები პატიოსნებას, ღმერთს და ჩვენს ნათესავობას, რომ აქ ამათ არა ფერს უზმენ, თქვენ წადით და ამათ თავი გაანებეთ, ნუ დაღუპავთ ხალხს.

— მე უნდა ვეცადო, რომ რაც კი შეიძლება ბევრი ხალხი გადავასახლო აქედამ, რომ მის საშუალებით სულთნის წინაშე ჩემი ერთგულება დავამტკიცო და ღვერიშ ფაშის სიმტყუნე.

— ალი ფაშა! მაგით შენ შენს თავს არას უშველი, რაც ხარ ისევ ის იქმნები, ფაშობას არავინ წაგართმევს. სულთნისაგან რაც ულუფა გეძლევა, იმაზე მეტს არ მოგცემენ და ხალხს უბრალოთ დაღუპავ. ცოდონი არიან, ნუ იზამ მას.

— არ შეიძლება, გადასახლების საქმე გადაწყდა. იქ ამათთვის ადგილებს შაქირ ფაშა

ხიმშიაშვილი სძებნის და ამზადებს.

— არ უფრებით კაის ჩემო ალი ფაშა, შენ ქართველი კაცის შთამამავალი ხარ და მცირეც არის სიბრალული უნდა გქონდეს შენის ქვეყნის ხალხის, მათს დალუპვას შენ სასტიკათ უნდა ერიდებოდე. მიუგო ზრიგოლ გურიელმა.

— აკი ვერიდები და ამათაც ვარიდებ ჩემო ზრიგოლ. მაგრამ რას გთხოვ, შენ ერთი ოცდა ათი ოქრო მასესხე, ამ ჟამად მჭირია ეგ და ამ საქმეზე, საქართველოზე და ქართველებზე მერე ვილაპარაკებო. რა დროს მაგენია, ყველა კაცი თავის დიდებისთვის უნდა ზრუნავდეს.

ზრიგოლ გურიელმა მაშინათვე მისცა ფული, 30 ოქროს მაგიერ 100 ოქრო, ამას იმედო ჰქონდა, რომ იქმნება ამითი მაინც მოულობო გულიო, მაგრამ თქვენც არ მომიკედეთ, რომ მას ვერცა რა ამით ეშველა. არ დასწყნარდა იგი. მალე მიაღწია მიზანს და იწყეს ქართველ მაჰმადიანებმა ოსმალოს გემებით გარდასახლება. ამათ თან მისდევდა და მოსდევდა ალი ფაშა და ოსმალეთში ამაგრებდა და აქა იქ ასახლებდა, შაქირ ფაშა ხიმშიაშვილი. ალი ფაშასავით ანგარებით იყო სავსე ბოროტი, მტერი

ქართველთა და დიდათ მოძულე. ამბოროტმაც დიდი ძალი ხალხი დალუბა და მოატყუილა. ზადასახლებულთა რიცხვით ისარგებლეს რამდენიმე მოწინავე კაცებმა და ოსმალოს მთავრობისგან ამათ მიიღეს საჩუქრები და პატივისცემა. ზადასახლებულებს აქა იქ ისეთ უხვირო ქაობიანს ადგილებში ასახლებდნენ, სადაც მათ ცხოვრება დიდათ უჭირდებოდათ, უკანასკნელ კანალამ შიმშილისაგან გაწყდნენ.

უნდა ითქვას, რომ ალი ფაშაზე ნაკლები მტერი არ იყო შაქირ ფაშა ხიმშიაშვილი. ეს ბოროტი ფაშა უკანასკნელ ომის შემდეგ ოსმალში გადაშავდა, იქ დაიწყო გველა ძუობა. სულთანს ბევრი რაღაც ხმები მოახსენა ქართველ მაჰმადიანების შესახებ. ამას მისცეს ნება, რომ ოსმალეთში გადასახლებულ ქართველ მაჰმადიანებისთვის ადგილები მოედებნა და მერე ამ ადგილებს სულთანი მისცემდა ქართველ მაჰმადიანებს. შაქირ ფაშა ხიმშიაშვილი, ეს მტერი და ქართველთა სისხლით გაუმადლარი დაშავდებოდა ოსმალში, აქა იქ ადგილებს ეძებდა და მით აიძვდებდა ქართველებს რომ კაი ალაგება სჩნდებოდა.

ამასა და ალი ფაშას უნდა ჰკითხოს ღმერთმა და ნამუსმა, რადგნაც ამათის გველა ძუობა

ბით და მოტყუილებით გადასახლებულთა ქართველთა მაჰმადიანებს ისე გაუჭარღათ, რომ ამათ იწყეს **მსმალეთში** თავიანთ შვილების დაყიდვა, ამაში აღებულს ფულს საქართველოში გზავნიდნენ, სიძინდს ყიდულობდნენ და გემებიო მიჰქონდათ საჭმელათ. ამ საბრალოებმა დიდი უბედურება და მწუხარება გამოსცადეს **მსმალეთში**, დიდი შიმშილი, გაჭირება, სიშაშვლე, შვილების დაყიდვა, და სხვანი, რამდენი ზღვაში ჩაიხრჩო, რამდენი შიმშილმა გაწყვიტა, ჭირმა და უბედურებამ, ყველა ამას კაცი ვერ მოსთვლის. ყველა ამ უბედურებათა მომხდენათ **ალი ფაშა** თავდგირიძე ითქლება, ყველა ეს ბოროტება ამან მხოლოდ თავის თავის ასამალლებლათ მოახერხა და დაღუბა იმოდენა ხალხი.

მსმალში გადასახლებულ **ალი ფაშას** დაენიშნა პენსია და საცხოვრებლად მიეცა ადგილები სამსონის ქალაქსაკენ, აქვე მას მახლობლად იქმნენ დასახლებულნი ყველა ის ქობულეთლები, რომლებიც კი ამან გადასახლა, ესენი მის მფარველობას ქვეშ ირცხებოდნენ. **ალი ფაშამ** იქაც არ დააკაწყო თავის მაჰმადიანებს გზა კვალი, იქაც გაიჩინა ყაჩაღები. მცარცვაები, კაცის მკვლელები და სხვანი, ესენი მგზავრებს და აუღილობრავ ქრისტიანებს ეცემოდ-

ნენ ხშირათ სცარცვამდნენ, აოხრებდნენ და ხოცავდნენ ქობულეთურათ. ამათ შეაწუხეს მოცილი ნხარე, ამაზე მცხოვრებნი დიდათ აღელდნენ და ბოლოს პლი ფაშას უჩივლეს სულთანთან და ყველა მის საიდუმლოებაც გამოამჟღარავეს. პლი ფაშას მაშინათვე ბრძანება მოუვიდა სტამბოლში გადასახლების და სამუდამოთ იქ ცხოვრების, ეს გადასახლდა და მის შემდეგ სტამბოლში სცხოვრებს, მის ხელ ქვეშ ყოფილ ქობულეთელი ყაჩაღებიც აყარეს და ზოგი მისირში გარეკეს, ზოგი დაირბეჭირს და ზოგიც სტამბოლს იქით. უმეტესი ნაწილი ქობულეთელებისა მგზავრობაში გაწყდნენ, ამათ თავიანთ ადგილებამდის ვერ მიაღწიეს. მს ნაყოფი გამოიღო პლი ფაშას ბოროტებამ და შაჰირ შაშა ხინშიაშვილის გველაძუობამ. ამათზე არა ნაკლები ვნება მოუტანა აჭარელებს ოსმან ფაშა თავდგირიძემ, რომელიც აღწერილ დროს ქედაში სცხოვრებდა. აჭარის ხალხი სულ ამ მზე ბნელმა აადელვა და გადაასახლა ოსმალეთში. შემდეგ ეს იმყოფებოდა ტრაპიზონის გუბერნატორათ და თავის საძაგლობას არც იქა სტოვებდა, იქიდანაც იხმობდა ოსმალში გადასახლებისათვის ქართველ მაჰმადიანებს.

ამ ბოროტ პირების მეოხებით დაიკალა

ქობულეთი, მთლათ მაჭახელი, მაჭახლიდამ
2000 კომლი მეტი წავიდა, მთლათ ლივანი და
აჭარასაც მისწვდნენ, მაგრამ აქ მათს გველ-
ძუობას წინ დახვდა წინაღმდეგი ძალა. ეს
ძალა იყო ქედის მუფთას ქადაგება და ზოგი
ერთ ქართველთ რიგიან მაჰმადიანთა მოღვაწე-
ობა. მურღულუსაც ამათ გაჰკრეს კლანჭები.
ამ პირებისაგან აი სადა და რა აღგილებში
რამდენ რამდენ მოსახლენი სცხოვრებენ ქარ-
თველ მაჰმადიანების:

ხაფასი	100 კომლი	არხაკეს	120 კომლი
ირიზას	100 კომლი	სურმენს	100 კომლი
ოფს	120 კომლი	ტრაპიზონს	100 კომლი
ფლატანას	120 კომლი	ბეგლევანს	150 კომლი
თრინოლას	100 კომლი	გერესონს	120 კომლი
ოზღის	1000 კომლი	ახდალას	130 კომლი
უნის	1000 კომლი	ბაცას	1000 კომლი
ჩერშეკრეს	100 კომლი	თერმეს	100 კომლი
ბათარას	100 კომლი	სამსონს	150 კომლი
ბოლომანს	100 კომლი	სინაზს	120 კომლი

ახლად დასახლებულნი, უკანასკნელი სამუდგროა.

რამდენიმე კიდევ სხვაგან სახლობენ, სხვების
ცნობები ჩვენ ჯერ არა გვაქვს შეკრებილი,
რამდენი ამათაგანი მგზავრობის დროს დაილუ-
პნენ და დაიკარგნენ უღუთოთ, ამას რიცხვი

არა აქვს.. შველა ეს უბედურება და გარდასახლება ხსენებულ შაშვების ქეოხებით და ლალატით მოხდა. რომ ყოველივე ჩვენ მიერ ამ პირების შესახებ მართალია, ამას ბევრ ნაირის საბუთებით დავამტკიცებთ, მაგრამ რა საჭიროა ეს, ამაში განა ეჭვი ვისმეს ექმნება. მე ვემორჩილები ნეტარ ხსენებულ ბრიგოლ გურიელის სიტყვას, რომელიც ქართველ ფაშებს ძრიელ კარგათ იცნობდა და მათთან დაახლოვებული მეგობრობაც ჰქონდა. ბრიგოლ გურიელს გარდა მე სხვებმაც ასევე მარწმუნეს ამ შაშვების შესახებ. ამათგან შესყიდვა და გასყიდვა ადვილათ იქმნებოდა ხოლმეო.

ალი ფაშა ყველა თავის ბოროტებასთან ნამდვილი თათრის ბილწების მექონიც იყო. ცუდი საქმეების მიმყოლი და სხვა და სხვა ცოლების პატრონი, ამის პირველი ცოლი იყო ქობულეთელი ბეჟანიძის ქალი, მეორე ცოლათ მენაბდის ქალი შეირთო. მერე მესამე ცოლათ შეირთო ქარცივაძის ქალი, სოფ. ქაქუთელის. ამ ქალის დედა დღესაც ცოცხალია, სოფელ ქაქუთში და ქრისტიანია. ამ დედაკაცის ქმარი 1870 წლებში გაუთათრებიათ, ეს კი არ გათათრებულა. ამის ყველა შვილებიც თათრები არიან და სცხავრებენ გურიაში.

პლი ფაშის ბოროტებას უკანასკნელ მრავალ ქართველ მაჰმადიანები მიხვდნენ და შეიტყვეს ყველაფერი, მაგრამ რაღა დროს, ერთობ გვიან, როცა ოსმალში ყოფილნი ქართველნი მთლად დაიღუპნენ და გასწყდნენ. პლი ფაშა დღესაც არ ისვენებს, ამასთან ხშირათ მიდიან ქობულეთ აჭარა ლივანის ქართველ მაჰმადიანები, მას ქრთამს აძლევენ და რამე საქმეებში დახმარებას სთხოვენ. იგიც რასაკვირველია ქრთამებს იღებს და საბრალო ქართველ მაჰმადიანებს ურცხვათ ატყუილებს. ჰპირდება, რომ საქმეს გაგაკეთებთო, მაგრამ იგი ამათ ხშირად არაფერს უკეთებს, რადგანაც მას აქა იქ კარგად იცნობენ, იციან მისი ბოროტი ყაჩაღური ხასიათები. მთელს თავის სიცოცხლეს ასე მოტყუილებით ატარებს და ქართველ მაჰმადიანების ყვლეფით. პლი ფაშისაგან ერთ გადასახლებულთაგანი დაბრუნდა საქართველოში, მე ვნახე იგი, დავეკათხე:

— აქედამ როცა მიდიოდით ოსმალში, რატომ არ ფიქრობდით რომ გაჭირვებაში ჩავარდებოდით.

— ღმერთმა ჰკითხოს პლი ფაშა თავდგირიძეს, შაქირ ფაშა ხიმშიაშვილს ოსმან ფაშას, ზე ყემპერ ალა ტაკიძეს და ხოჯებს, ჩვენი ცოდით არ ნახონ მათ კეთილი, სული მათ მოგვატყუილეს,

მათ დაგვლუპეს, მათის მეოხებით ძრიელ ბევრი ხალხი გაწყდა იქ, ნამეტურ აღი ფაშამ მოგვატყუილა, გვპირდებოდა, რომ იქ სულთნისაგან დიდს წყალობას მიიღებთო, ჩვენც გავბრიყვდით, ავიყარენით, სახლ—კარი დავლუპეთ და გადასახლდით ოსმალში. მაგრამ იქ ჩვენ არაფერი მოგვცეს, მოგვცეს მეტად ცუდი ადგილები, იმათ ჩვენ ვერ ვიცხოვრეთ და ოთხი წლის განმავლობაში 10 ათასზე მეტი მარტო ქობულეთელები გაწყდნენ. აქეთაც აღარ გვიშვებდნენ. ეს გვიყო აღი ფაშა **თავდგირიძემ**.

— ახლა რას აპირებთ, წახვალთ კიდევ? ვკითხვ მე.

— რას ბრძანებთ, ღმერთმა ნუ ქმნას, აქ დავიხოცებით ბატონო და იქ კი არ წავალთ.

— აქელამ ჩვენ მიტომ გავიქეციით, რომ გაქართველდებითო, გაქრისტიანდებითო, ასე გვეუბნებოდა აღი ფაშა, სიტყვა ქართველის ჩვენ დიდათ გვეშინიან, რადგანაც ქართველი ჩვენ უსჯულოთ მიგვაჩნია, ამას მოვშორდით. ვისმინეთ ჩვენც მისი სიტყვა, გავიქეციით ოსმალეთში და იქ რა ვნახეთ, ყველამ ქართველი გვიწოდა, აქ ამას გავიქეციით და იქ თვით ოსმალეებმაც კი ასე ქართველებათ გვიცნეს. ვკითხვით რამე, გვითხრეს რამე ყოველთვის ქართველი

447.922

№ 551

— 50 —

გვიწოდეს და აბა აქედამ იქ რას მიერბოდიით
და ვლუპავდით ცოლ შეიღსაო.

მაგრამ ღმერთმა ჰკითხოს ავს მოლა ხოჯებს
და ჩვენს წამქეზებელთა და დამღუპავს ფაშებს.

ზ. ჯ.

1895 წ.

სოფ. წყალსიმერი (შავშეთს).

947.922

♀ 551

შპსი ოლი შპსი